

V ČÍSLE:

J. Cviková ■ M. Bodrožić, I. Brežná, N. Kermani (J. Cviková) ■ S. Bazyar (A. Fosse) ■ L. Gorelik (K. Széherová) ■ M. Yahia (J. Juráňová) ■ R. Abbas (M. Hvorecký) ■ E. S. Özdamar (K. Motyková) ■ T. Mora (A. Zahorák) ■ O. Grjasnowa (P. Šedíková Čuhová) ■ D. Grigorcea (D. Petrigáčová) ■ R. Schimmelpfennig (K. Motyková) ■ C. Emcke (A. Zmeček, J. Cviková) ■ Rozhovor s J. Čarným ■ L. Krištofová ■ E. Ferrante (I. Dobrakovová) ■ L. Berlin (A. Ostrihoňová) ■ F. Küchemann (K. Weissová) ■ Ch. Sabatos ■ M. Epštejn (Peter Birčák) ■ P. Birčák ■ Recenzie ■

Kto klope na dvere so zlými správami?

LENKA KRIŠTOFOVÁ

Strach z neznámeho, Dom umenia/Kunsthalle Bratislava,
18. marec – 31. júl 2016, kurátorka: Lenka Kukurová.

Vystavujúci autori a autorky: Radovan Čerevka (SK), Pavlína Fichta Čierna (SK), Janka Duchoňová (SK), Alena Foustková (CZ), Mandy Gehrt (DE), Oto Hudec (SK), Lukáš Houdek (CZ), Mario Chromý (SK), Daniela Krajčová (SK), Kristián Németh (SK), Nová večnosť (CZ), Dan Perjovschi (RO), Tomáš Rafa (SK), Oliver Ressler (AT), Birgit Rüberg (DE), Kateřina Šedá (CZ), TOY_BOX (CZ), Ján Triaška a Olja Triaška Stefanović (SK), Eliška Vrbová (CZ), Anna Witt (AT), Tobias Zielony (DE), Artur Żmijewski (PL)

Prednedávnom som strávila nejaký čas v transportnom boxe, zavretá spolu s utečencami a utečenkami. Za kovovými stenami, v tme, do ktorej svetlo presvítá len cez škáry. Tušená blízkosť tiel, žien aj mužov, ktorí utekajú. Každý pred niečím iným, s iným príbehom a inou minulosťou. Mlčala som a prežívala s nimi chvíle plné úzkosti. Kam transport v skutočnosti smeruje? Ako dlho to ešte bude trvať? A čo bude potom? Zvonku doliehal iba zvuk lodného motora.

NÁJOMNÉ ZA POBYT NA PLANÉTE

Ibaže to všetko sa v skutočnosti tak celkom nestalo. Takúto situáciu som zažila iba ako súčasť galerijného zážitku, aj to iba na okamih (neporovnateľný s trvaním ciest ľudí na úteku). Po chvíli som mohla dvere boxu otvoriť a slobodne vyjsť do čistých a svetlých priestorov galérie. Napriek tomu bola táto skúsenosť v mnohom silná. A to isté možno povedať o takmer všetkých dielach na výstave *Strach z neznámeho*. Zasahujú totiž dôležité roviny prežívania témy, ktorou je „utečenecká kríza“. Najskôr moment úžasu, prekvapenia z vlastných strachov a limitov („hlavne sa tých ľudí v tme nedotýkať“), potom uvedomenie, že to nie je skutočné (sú to „len figuríny“, ktoré umelec dômyselne nastražil do tmavého boxu). A napokon reflexia, lebo „to“ sa, ako vieme,

deje a žiadny zážitok v galérii plnosť skúsenosti nesprostredkuje (hoci je tak či tak hrozný).

Strach z neznámeho je projekt pozostávajúci z vyše troch desiatok diel od 23 autoriek a autorov zo Slovenska, Českej republiky, Poľska, Rakúska, Nemecka a Rumunska. Na prípravu výstavy oslovila Kunsthalle Bratislava kurátorku Lenku Kukurovú, ktorá sa témam politického umenia, public artu a aktivizmu v umení venuje dlhé roky. Tento projekt vznikol v čase, keď na Slovensku silnie nacionalizmus, „migrantská karta“ sa stáva populárnym strašiakom a svetom lomcuje strach z narastajúceho počtu násilných konfliktov. Umelecká aktivita je navyše vďaka sprievodným aktivitám (napr. semináre pre učiteľov a učiteľky) ukotvená do vzdelávania. „Aktivizmus je nájomné, ktoré platím za to, že žijem na tejto planéte,“ povedala kedysi americká spisovateľka, nositeľka Pulitzerovej ceny Alice Walker. Výstavu *Strach z neznámeho* môžeme za takéto „nájomné“ považovať.

ZOSTAŤ STÁŤ ZA PLOTOM

Podobne komunikatívny charakter ako inštalácia *Hope Tour* od Lukáša Houdka, ktorú spomínam v úvode, má viacero diel. Oto Hudec v inštalácii *Krajina* ohradil „jadro svojho diela“ dreveným plotom. Mediátorky a mediátori sa stávajú pohraničiarimi, na základe neurči-

tých kritérií rozhodujú, koho za plot pustia a koho nie. Návštevníčky a návštevníci, ktorí prídu k plotu, sú prekvapení, netušia, prečo zaň nemôžu vstúpiť. Ak si, pravdaže, predtým neprečítali, že kritériá určil autor a že sa každý deň vyberajú náhodne. Tak či tak sa však konkrétne kritérium nedozvedia. Chcú vidieť to, čo je za plotom, „samotné dielo“ (je ním výstižne triviálny model krajinky so železnicou). V tej chvíli sú však už vlastne jeho súčasťou. Hranica, lotéria, náhoda, skryté pravidlá – tieto otázky by mala inštalácia v návštevníkoch otvárať. A ak sa do galérie vrátia v iný deň a opäť ich za plot nepustia (podobne, ako sa to stalo mne), pravdepodobne sa k tomu pridá aj pocit narastajúcej frustrácie. Všetko paralely k tomu, čo utečenci a utečenky zažívajú v neporovnateľne väčšej miere.

HODNOTOVÉ A NEOLIBERÁLNE KLAMY

Časť vystavených diel upozorňuje na paradoxy. Pokrivenosť hodnôt a pokrytectvo hlásania lásky k blížnemu vyčíta kresťanskej kultúre multimedialne dielo Kristiána Németha. Na stene, na ktorej je priestorový nápis „Ježiš bol utečenec“ a zlatistá termofólia v tvare zdeformovaného Slovenska, sa na obrazovke premietajú výňatky z Nového zákona o úteku Márie a Jozefa s dieťaťom do Egypta. Ďalším dielom, ktoré poukazuje na paradoxy, je modifikovaná kópia osvienčimskej brány. Namiesto nápisu „Arbeit macht frei“ je však na nej vytepaný nápis „Štěstí je volba“. Rovnomenná inštalácia pochádza od autorskej skupiny Nová večnosť. Stiesňujúci pocit zosilňuje podozrenie, že i my sme strojcami nešťastia ľudí, ktorí zažívajú tragédiu obdobných rozmerov ako kedysi holokaust.

Na vyprázdnenosť neoliberalných téz upriamuje pozornosť aj Birgit Rüberg. Jej inštaláciu *Cesta za svetlom* tvorí igelitový prístrešok s navešanými vestami, poprešivanými kovovou niťou. Medzi nápismi, ktoré reálnym vestám vtlačajú dotyk luxusu, sa objavujú výroky: „Kde je vôľa, tam je cesta“, „Čo ňa nezabije, to ňa posilní“, „Kto nič neriskuje, nič nezíska“. S módnymi trblietavými sloganmi kontrastuje zúboženosť viest – sú znečistené, poničené a prekvapujúco tenké. Prevádzачi totiž utečencom a utečenkám poskytujú vesty, ktoré

by ich iba sotva dokázali zachrániť pred utopením.

PAMÄŤ MATERIÁLU VS. ČISTÝ ZNAK

Kateřina Šedá vytvorila galerijnú inštaláciu, ktorá sa stala nosným vizuálom celej výstavy. Tvorí ju štyridsať záchranných viest – periniek. Ako je uvedené na štítkoch našitých na vestách, sú určené pre deti vo veku 0 – 3 mesiacov. Hoci autorka dala vesty ušíť priamo pre výstavu, nejde o umeleckú hyperbolu. V mnohých tranzitných mestách sa totiž pre veľký záujem predávajú záchranné vesty pre dojčatá. Zaujímavosťou je, že aj čínsky umelec Ai Weiwei vystavil v približne rovnakom čase na stĺpoch berlínskeho koncertného dómu dielo pozostávajúce z viest (hoci jeho inštalácia bola oveľa väčšia). Na rozdiel od Ai Weiweia či Birgit Rüberg, ktorí pracujú s „pamäťou materiálu“, t. j. autentickými vestami, u Kateřiny Šedej sterilne čistá matéria a zmnožené kusy viest postavené do symetrických radov fungujú ako vyprázdnený znak utrpenia. Máme tak možnosť porovnať emocionálnu efektívnosť dvoch odlišných umeleckých stratégií pracujúcich s rovnakým motívom.

FIKCIA ALEBO DOKUMENT

Ďalšiu skupinu tvoria diela pohrávajúce sa s fikciou. Oto Hudec v čiernobielej nástenej kresbe s názvom *Deň po nálete* zachytáva zbombardovanú bratislavskú ulicu. Zobrazuje akýsi sci-fi úkaz, dôsledok kolobehu, ktorého súčasťou je aj Slovensko. Na protifahej stene sú zobrazené druhy zbraní, ktoré Slovensko exportovalo do zahraničia v rokoch 2013 – 2016. Ďalším dielom z tejto skupiny je inštalácia Jany Duchoňovej (séria *Souvenirs of the New Colonies*). Na keramických tanieroch podobajúcich sa turistickým suvenírom sú zobrazené do extrémnej dotiahnuté obavy zo „stretu civilizácií“: americká Socha slobody je zahalená v burke, židovská hviezda obklopuje zemeguľu, z Eiffelovej veže sa ozýva azán... S podobnou fikciou sa Duchoňová pohráva aj v akvarelových maľbách *Babel*, *Džannát* (*rajská záhrada*).

Vyváženie fikčných diel predstavujú dokumentárne diela a diela s dokumentárnou rovinou – reportážna séria fotografií utečencov, video zachytávajúce protesty Legidy/

Antilegidy od Tomáša Rafu, ale aj videoprojekcia Mandy Gehrt. V projekcii *Tisíc a dve noci* Gehrt zachytáva, akou zmenou prešlo naše vnímanie cudziny. Romantické zábery z ciest Zikmunda a Hanzelku kontrastujú s čiernobielymi fotografiami utečeneckých táborov. Ide pritom o tie isté krajiny (Turecko, Egypt, Libanon, Sýria a pod.). Za železnou oponou pre obyvateľstvo Československa predstavoval Orient zdroj obdivu a túžby. Dnes sa s ním vo verejnom diskurze spája pocit ohrozenia.

POHĽAD „TÝCH DRUHÝCH“

Zatiaľ by sa mohlo zdať, že sa výstava excesívne zaoberá iba naším „ja“. Aké je naše vnímanie utečenectva? Aký je náš vzťah k utečencom? A čo máme (*my*) robiť?

Nie je to však tak, pretože súčasťou výstavy sú i diela, ktoré kladú dôraz na reciprocitu. Patria medzi ne participatívne projekty Danieľy Krajčovej. Jedným z nich je video *Slovenčina pre žiadateľov o azyl*. Gramatické cvičenia, ktoré sú tu zobrazené vo forme animovaných ozvučených lekcí, vypovedajú o ubíjajúcej situácii žiadateľov o azyl. Obsahujú „to najnevyhnutnejšie“, čo sa utečenci potrebujú naučiť po slovensky. Napríklad: „Aké máš číslo? Bývam v tábore v Rohovciach. Ako dlho si tu? Keď máš voľno? Nemám pracovné povolenie. Mám sa dobre/Mám sa zle.“

Do skupiny dokumentárnych diel patrí aj multimedialná inštalácia Anny Witt s názvom *Prechádzať cez steny*. Jej súčasťou je video, v ktorom sa zhovárajú mladý utečenec zo Sýrie a bývalá emigrantka z východného Nemecka. Kľúčové body svojich príbehov zaznamenávajú na papier, ich konanie sa však od byrokratického prístupu odlišuje momentom empatie. Obaja nahlas opakujú detaily z cesty, akoby sa snažili navždy si zapamätať príbeh toho druhého.

TERMINOLÓGIA KRÍZY

Časť diel sa vzťahuje k téme neonacizmu a fašizmu. Jedným z nich je portrét Mariána Kotlebu (dielo *Vodca, Prasacia krv na lacnom papieri* od Jána Triášku). Ako je zrejmé už z názvu, je namaľovaný prasacou krvou. Aj keď cieľom takejto výtvarnej techniky bolo „znevážiť“ podobizeň neonacistického politika a nazna-

čiť možné tragické dôsledky neonacizmu, použitie zvieracej krvi je problematické: Úcta k ľudským právam by mala ísť vždy ruka v ruke s ochranou práv zvierat. Oceniť však treba odvahy, ktorú autor prejavil priamym kritickým zobrazením konkrétneho politika.

Z koncepčného hľadiska je problematická aj „terminológia krízy“ („výstava je o utečeneckej kríze“). Rámcovanie utečenectva pojmom krízy (kríza – stav ohrozenia, nestabilná situácia) síce na jednej strane zachytáva realitu utrpenia ľudí na úteku, no môže prispievať ku konceptualizácii utečenectva ako niečoho, čo ohrozuje bezpečnosť a stabilitu Európy, a nie ako súčasť mnohorozmernej krízy s rôznymi prejavmi, medzi ktoré patrí aj utečenectvo. Ako v nedávnom rozhovore výstižne uviedla americká filozofka Nancy Fraser: „celý systém je vo veľmi vážnej a veľmi hlbokoj kríze (...) a táto kríza je multidimenzionálna. Je to kríza ekologická, ekonomická, finančná, politická, sociálna.“¹ Takýto dôvetok v opise výstavy chýba.

Drobným nedostatkom výstavy je i neprítomnosť autoriek a autorov z Maďarska (najmä preto, že ide o krajinu, ktorá ešte nedávno čelila alarmujúcej humanitárnej situácii).

V každom prípade možno projekt *Strach z neznámeho* stručne charakterizovať slovami ako „kritika“, „inakosť“, „humanita“, „pokus o dialóg“. Váham však, či sa stotožníť s optimistickým presvedčením kurátorky, že „premena neznámeho na známe“ môže situáciu zlepšiť. Aj napriek všetkým poznatkom a informáciám, ktoré máme, sa totiž v tejto chvíli nezdá, že by sme v dohľadnom čase dokázali globálnu nespravodlivosť (a utečenectvo ako jeden z jej dôsledkov) riešiť. Sociológ Zygmunt Bauman tvrdí, že utečenci a utečanky nás desia, pretože sú poslami zlých správ. Sú symbolom globálnej nerovnosti, ktorá prichádza priamo k nám, klope na naše dvere, na prah nášho svedomia. Zatiaľ sa túto výčitku snažíme ignorovať.

1 Fraser, N. 2016. *Je možná rodová rovnosť v kapitalizme?* Rozhovor Dominiky Dinušovej s Nancy Fraser. In: *Glosolália* 1/2016, 63 – 73.